

Písek, 5. března 1986

Milý Jaroslave,

převážně s potěšením jsem přečetl Tvůj dopis „k stanovisku pěti bývalých mluvčích“ k Milánské výzvě. Nalezl jsem tam – jako i jindy — mnoho věcí, k nimž zaujímáme postoj podobný nebo dokonce stejný. Přesto považuji za rozumné se vyjádřit především k tomu, kde se různíme. Někde to jsou věci okrajové a formální, jinde významné a také prakticky závažné. – Považuji pro sebe za jednodušší se přidržet pořadí, v jakém jsou příslušná témata a příslušné formulace v Tvém psaní, i když by možná logičtější bylo soustředit poznámky k tématickým okruhům, k nimž se vyslovuješ třeba i rozptýleně na více místech.

1. O eventuelním ustavení mírového výboru píšeš hlavně v druhé části svého dopisu, ale hned zpočátku (na konci druhého odstavce) připojuješ v závorce: „(zde by se ovšem muselo dodat, že by se tedy nemohl opírat o tytéž zásady jako Charta 77). Z kontextu je sice zřejmé, že myslíš hlavně na potíže spojené s eventuelním připojením k Milánské výzvě (a šíře asi také na potíže spojené se zaujímáním určitějších stanovisek v mírové nebo obecně politické problematice). Ovšem formulace mluví přece jen o něčem jiném. Jaké zásady platí pro Chartu 77 a pro stanoviska jejích mluvčích? Jsou to především dvě zásady obsahové – totiž důraz na zákonnost a důraz na dodržování lidských práv – a jedna zásada formální: nepřekračovat příliš a pokud možno vůbec okruh působností těchto zásad a nerozšiřovat tématické pole, leč v nejužším sepětí s oběma obsahovými zásadami. Tato formální „zásada“ nebyla sice nikdy formálně proklamována, ale většinou se dodržuje (pokud nikoliv, vzedme se vlna kritiky) a zejména je zakotvena ve věci: protože se signatáři Ch 77 nemohou scházet a hlasovat, musí se vycházet z toho, co podepsali jako základní dokument. Všechna omezení jsou vlastně dána tímto základním dokumentem, ať už to někdo považuje za výhodu nebo nevýhodu. Nicméně i když tato okolnost znemožňuje, aby se Charta 77 stala hnutím (tj. aby se pohnula od zmíněných omezení nějakým určitějším sněrem) nebo dokonce organizací, podpis jejího základního dokumentu zavazuje každého signatáře také pro budoucnost a ve všech oborech jeho životních aktivit. Kdyby tedy takový signatář v hypoteticky změněných poměrech zahájil nějakou veřejnou či přímo politickou činnost, musel by nadále dodržovat obě obsahové zásady Charty 77. A to platí i pro činnost eventuelního mírového výboru. Ani ten by nemohl představovat nic otevřenějšího pro „manévrovací možnosti“ než obě zásady Charty v tom smyslu, že také na jeho půdě by signatáři Ch 77 museli obsahové zásady nadále držet a dodržovat. K uvolnění by došlo jen po formální stránce, totiž že by se nemuseli ohlížet na všechny nebo alespoň na zcela převážnou většinu ostatních signatářů Ch 77 a že by byli vázání jenom respektem k ostatním členům výboru (jak by to prakticky mělo vypadat, o tom bude třeba se předem dohodnout, ale protože právo veta by aktivitu asi nesmírně brzdilo, nejspíš bude třeba se dohodnout na tzv. kvalifikované většině a předem určit, co jí bude rozuměno). Obsahově vymezuje základní dokument Charty dosti přesně hranice, které žádný signatář nesmí překročit tím, že by sáhl k nezákonným postupům nebo že by porušoval svým postupem lidská (a občanská) práva. Pokud se nějaká společnost, organizace nebo výbor ustaví výslovně na základě obou chartistických zásad a přihlásí se k nim, je možno je akceptovat jako společnosti, organizace či výbory, jež sdílejí s Chartou 77 obě její obsahové zásady. Kdyby se tedy eventuelní

mírový výbor přihlásil k zásadám Charty 77 jako ke své bázi, nesměly by žádné jeho další zásady ani praktické postupy být v rozporu s oběma obsahovými zásadami. Kdyby tak z nějakých důvodů neučinil, pak je účast signatářů v něm možná jen za předpokladu, že žádná z jeho zásad není v rozporu se zásadami Charty 77; přesto i za takových okolností by jednání signatářů v tomto výboru bylo oběma obsahovými zásadami Ch 77 jednoznačně vázáno alespoň pro jejich osobu. – Ze všeho vyplývá jistá korektura tvé formulace, která na první pohled může vypadat puntičkářsky, ale má značnou váhu a dosah: mírový výbor „by se tedy nemohl omezit na obě (obsahové) zásady Charty 77“ (ale všichni signatáři Ch 77, kteří by se práce v něm účastnili, by se oběma zásadami museli nadále cítit vázání).

2. Mám své pochybnosti o programové formulaci „proti jakékoli politice vojenské síly stavíme politiku mravní síly (demokratickou politiku mravní síly)“, protože tu nejde o nějaký program „nepolitické (netechnické) politiky“, nýbrž — jak čtete hned o několik řádek dál — „o skutečně demokratickou a nezávislou politiku“ (byť v „silném smyslu“ — nepolitická politika by nejspíš byla politikou „ve slabším smyslu“). Dokud nebude existovat mezinárodní mocenská instance, která pohotově zasáhne všude tam, kde se bude nějaká suabil partikulární mocensko-politická jednotka dosáhnout svých cílů vojenským zásahem nebo jeho hrozbou, musí se každá země (každý stát) nadále starat o svou schopnost vojenské obrany. To platí pochopitelně nejen pro jednotlivé země, ale i pro jejich rozmanitá seskupení. Dokud nebudou mezinárodně zajištěny meze mocenského a zejména vojenského tlaku např. obou supervelocí, nemůže se Evropa vzdát úsilí o zajištění své schopnosti vojenské obrany (a zastrašení eventuelního útočníka). Evropa (ať už západní nebo celá) může dosáhnout jakéhosi zajištění své bezpečnosti jenom za předpokladu, že bude nejen ekonomicky, nýbrž také vojensky silná. Nemám rád ony bezstvarostné a jakoby „nfrotvorné“ formulace, podle nichž se západoevropské země, eventuelně celá západní Evropa a v budoucnosti třeba i celá Evropa (hypotetická) „odváží“ jakoby „křesťanského“ (a ve skutečnosti nejen sebezničujícího, ale zejména supervelocenskému dalšímu nástupu nahrávajícího) kroku odzbrojení a neutralizace atd. Mravní síla má v politice naději jen za předpokladu, že je schopna se prosadit také jen jako politická síla; mravní síla nemůže být náhražkou politické síly a moci. Špatná politika se nezlepší, bude-li provázena nejlepšími morálními úmysly a představami. Dokonce právě naopak: politika, která není mocensko-politicky dobrá a správná, si bude oněch dobrých morálních úmyslů užívat jako zástěrky buď své neschopnosti nebo dokonce své nelegitimnosti. Jsem zastáncem mravních zřetelů v politice, ale ne na jisté zřetelů technicko-politických, nýbrž jako kritérií vyšší náročnosti (nikoliv tedy jiných národů). Politická technika má sloužit mravním cílům, ale mravní cíle se v politice neobejdou bez řádné politické techniky. A ta musí vždycky počítat s danou situací vnitřní i mezinárodní. Evropa má proto jedinou šanci, že se vypracuje v mocensko-politickou (a tedy i vojenskou) sílu, kterou budou muset respektovat obě superveloci, a že tak uhájí své sebeurčení v nezávislosti na kterékoliv z nich. Možná, že by to nebylo zapotřebí, kdyby neměla zejména kulturní, myšlenkový, mravní a duchovní dluh vůči celému světu, anebo kdyby byla naděje, že tento původně její dluh splatí někdo jiný. Ale taková naděje by byla naprosto nezdůvodněná. Evropa se proto musí stát alespoň v některých parametrech supervelocí, aby mohla splnit své kulturní, mravní atd. poslání. Mocensko-politická „technika“ se tu má ve vztahu k „mravní síle“ (a já bych raději mluvil o poslání, a nejenom mravním, ale právě také — jak řečeno — kulturním, myšlenkovém a duchovním poslání) asi tak, jako klavírní technika se má k přednesu a interpretaci hudebního díla. Interpretace nemůže nahradit techniku, ale sama technika nemůže diktorvat, jakým způsobem má být

skladba Interpretována. Kdo neumí hrát dost dobře technicky na klavír, nemá šanci oslovit posluchače a eventuelně udat ten v hudebních sálech. Evropa, která nebude sjednocená a také silná ekonomicky, technicky, vědecky, a ovšem i vojensky, nemá šanci, že by mohla významněji ovlivnit světové události. – Pochopitelně to neznamená, že veškerá péče má být věnována těmto mocenským a technickým prostředkům; právě naopak: rozhodující je, co bude schopna udělat pro svět v oblastech lidsky nejvýznamnějších. Je totiž charakteristické, že ani jedna ze supervelností není připravena vést svět mravně, ani kulturně, ani duchovně – a přesto usilují o rozšíření mocensko-politického vlivu nad ostatním světem. Proto má stará Evropa ještě jednu šanci oslovit svět, předložit lepší alternativy (A a přitom trochu napravit svou špatnou pověst, která je už ovšem trochu pozapomenuta díky tomu, že mnohem horší pověst si získávají obě supervelnosti). Předpokladem tu však je právě ono ovládnutí techniky (včetně vojenské).

3. Dost analogické to je v souvislosti s tzv. veřejným míněním. Chápu Tvé motivy, když poukazuješ na to, že memorandum „zrcadlí postoj, v němž se obráží stav evropského veřejného mínění“ (i když toho „zrcadlení“ a „obrážení“ je na můj vkus trochu mnoho). Politik se nemůže nikdy moc daleko vzdálit veřejnému mínění, tj. mínění většiny lidí. Ale já to chápu jen v tom smyslu, že nesmí začít mluvit jiným jazykem, že musí zůstat většině lidí dostatečně srozumitelný. Vůbec si nemyslím, že by měl „obrážet“ nebo „zrcadlit“ jejich názory. Dobrý politik a zejména státník musí věcem rozumět lépe než ostatní, musí formulovat srozumitelně toto své lepší pochopení a musí se pokoušet většinu lidí přesvědčit o správnosti svého pohledu. Něco jiného je brát ohled na veřejné mínění a něco jiného je být jeho hláskou a troubou. Někdy se stane, že vzniknou spory a rozpory ve věci, která opravdu nemá rozhodující váhu. Pak je přípustné, aby politik (dobrý politik) ohlazoval hrany a tupil ostří, aby sporná místa obcházel, zlehčoval, aby od nich odvracel a odváděl pozornost atd. – ale to právě jen na základě své přesné (co nejpřesnější) analýzy a na základě svého vídění věcí, tedy na svou vlastní odpovědnost. Měli bychom někdy zahájit rozhovory o místě politických vůdců v demokracii. Jsou věci veřejného zájmu, kde je rozhodující a směrodatná vůle většiny. A jsou jiné věci, kde rozhodující je mínění odborníka a kde názor laika nic neváží. Také tam je nutná diskuse, ale mají v ní místo jen lidé, kteří jsou odborně na výši a dovedou své názory nejen formulovat, ale také před ostatními odborníky zdůvodnit platnými argumenty. Pro politiku (a pro pravého politika, tím spíš pak pro státníka) jsou zvláště důležité záležitosti, v nichž sice odborníci nedovedou nebo nemohou říci rozhodující slovo, ale v nichž se lze ještě méně opřít o „veřejné mínění“, zvláště pak nepřipravené veřejné mínění, mínění nezalců a nevzdělanců. Politická strategie se tam musí opírat o spoustu takřka nezachytitelných nitek souvislostí, předjímat to, co bude vyzkoumáno teprve mnohem později, až když už na potřebné rozhodování bude pozdě atd. Proč to neodlišovat, netematizovat a nečinít předmětem zvláštních úvah a diskusí? Už proto, aby lepší druh politického myšlení pronikal také do „veřejného mínění“.

4. Dokonce s odvoláním na Jiřího Hájka mluvíš o „nerealistické fantazii všeevropského společenství“, a hned ovšem doplňuješ jež by se mělo zrodit v opozici vůči oběma světovým supervelmocem“ a jež se pojí s přáním posunout dnešní dělící čáru ze středu Evropy na jedné straně k Atlantiku a na straně druhé k Bugu a Prutu...“. Tedy místo všeevropského společenství jen mír v Evropě. Ale jaký to je mír? Smíme užívat slova „mír“ pro označení stavu, kdy je sebeurčení Evropanů považováno za „nerealistické“? Plně souhlasím pouze s jedním: že nereálná je opozice proti oběma supervelmocem; stejně tak nereálná je

ovšem také opozlce k jedné z nich a uznání hegemonie té druhé. Je třeba vypracovat takový projekt, který by mohly obě supervelmoci přijmout ne-li jako výhodný, tedy alespoň jako přijatelný. Nicméně základním faktem je evropská chudoba na zdroje. Evropa může dosáhnout rovnocenného postavení partnera pouze převahou důvtipu a kvality. Dokáže-li to, stane se pro jednu stranu nepříjemným konkurentem, pro druhou bohatcem, který může být trochu víc nebo méně vydírán. Na obě strany se Evropa bude moci ubránit jen jako silná Evropa, silná ekonomicky, politicky, vědecky a technicky – a ovšem také vojensky. Jsem přesvědčen, že každá jiná evropská perspektiva je mnohem nerealističtější. Skutečné détente, skutečná ochota k míru ze strany supervelmocí se ukáže v okamžiku, kdy půjde o to, aby při zachování rovnováhy, bez výhody pro jednu a nevýhody pro druhou stranu, začaly opouštět své velmocenské pozice a redukovat sféry svého velmocenského zájmu. To je první a rozhodující bod obrátů světového politického procesu. A nikde se mi nezdá situace natolik vhodná a zároveň natolik důležitá a přesvědčivá ve svých konsekvencích jako právě v Evropě. Míru, bezpečnosti a spolupráce v Evropě lze dosáhnout jen za předpokladu, že Evropané budou mocí sami rozhodovat o svém příštím osudu (a ovšem za předpokladu, že budou rozhodovat na úrovni a nikoliv nesmyslně). Při této příležitosti bych chtěl upozornit na to, že dosavadní vztahy západní Evropy a Spojených států někdy dost tvrdě vybočují z mezí „všestranné mezinárodní mírové spolupráce“, jak na to ostatně právem poukazuje Milánská výzva. To, co provedl Reagan svým mimoekonomickým prudkým zvýšením úrokové míry, si mohl dovolit jenom díky obrovskému mocenskému potenciálu USA. Západoevropští „spojenci“ nezačali křičet a hleděli raději využít některých výhod, jichž se jim tím na druhé straně dostalo. Ale to nemůže změnit naši ani jejich) perspektivu. Francouzský program „Euréka“ příznačně dokumentoval mj. i pošetilou snahu dosáhnout výhodnějšího postavení ve vztahu k USA posílením hegemonie evropských velmocí nad menšími evropskými zeměmi. Spojeným státům stačilo hnout prstem a bylo po projektu (resp. po příznivých vyhlídkách). V podstatě šel však o správný směr, jen to bylo málo promyšleno a zejména to velkopanský nepočítalo s menšími zeměmi. A také to nebylo bohužel synchronizováno: jak může dopadnout „spolupráce“ mezi Mitterandem na jedné straně a Kohlem a Thatcherovou na straně druhé? Tím spíše však se mělo dbát zájmů malých států.

5. Ve velkém rozsahu souhlasím s „radikální perspektivou Evropy demokratické a samosprávné“. Ale tato formulace zůstane pouhým sloganem, pokud nebude vypracována do větších detailů. Jako slogan má výhodu, že se může stát „společným sloganem“. Ale stejně se nedokáže pozvednout nad efemérnost momentálního rozložení ani ne tak sil, jako názorů. Jedním ze základních a ústředních nosných pilířů příštího vývoje v Evropě je nový sociální program, o kterém nemá skoro nikdo chuť diskutovat. „Sociální stát“ se jeví být jen přechodnou forjou, která nemá naději, že se udrží. Ale evropští socialisté nevědí, jak dál. Stále znovu mne udivuje ta neuvěřitelná bezideovost západoevropských sociálních a sociálně-demokratických stran. Perspektiva Evropy „demokratické a samosprávné“ je nutně fragmentární a proto nepřesvědčivá, pokud nebudeme moci předložit alespoň koncept ekonomicky efektivní, ale zároveň sociálně spravedlivé společnosti. Řekl bych, že technické prostředky řízení ekonomického procesu už prakticky jsou k dispozici, takže stačí zajistit, aby všechno neváзло na neschopných lidech ve vedení, a efektivnost tradiční kapitalistické výroby může být překročena. Rozhodující je proto spíše druhá stránka věci: jak bude možno a nutno uspořádat společenské vztahy, aby se dostalo spravedlivého (nikoliv nivelizovaného) podílu všech na společenském produktu, aby nikdo nebyl zahrán do kouta bezvýhodností a frustrace, když

nejen o neschopné, ale ani o málo schopné nebude mít nikdo zájem? Co s lidmi, které nový efektivní způsob nejen výroby, ale celého života nechá daleko za sebou? Takových lidí je v každé moderní společnosti mnoho a brzo jich bude asi většina, pokud se něco proti tomu nepodnikne. Čím bude veškerý společenský život sofistikovanější, tím méně si bude noci dovolit skutečnou demokracii a ne pouze předstíranou (z pozadí však manipulovanou) samosprávu. S ohledem na uvedenou skutečnost plní heslo „Evropa demokratická a samosprávná“ vlastně jen Ideologickou úlohu, protože zakrývá největší problém příštího století. – A zároveň si uvědomuji, lidé, kteří naplnění strachem z nukleárního zničení manifestují svou nevyjasněnou touhu po míru, by v okamžiku, kdy by vypukl všeobecný světový mír, museli být náhle zachvácení ještě větším strachem z míru, který by většinu z nich naplnil frustrací a hlubokou životní depresí, protože jejich schopnosti a nadání by byly příliš nízké, než aby o ně nově organizovaná společnost chtěla projevit jakýkoliv zájem. Mám za to, že se právě tento bod musí stát tématem našeho uvažování a našich rozhovorů. Nemyslím, že to je předčasné a neaktuální. Strach sedí už v duších mnoha našich současníků a přenáší se na mládež. Projevuje se to velmi různě; např. také odporem ke každému vzdělání. Ale to Ty jako psycholog jistě dobře víš. (A navíc to vše velmi úzce souvisí s otázkou lidských práv!) Snad jsem nic důležitého nepřehlédl, když říkám, že v ostatních věcech v zásadě souhlasím. Pokud by se našly některé diskrepance v pojetí mírové problematiky, vyslovil jsem se jinde (především nedávno v poznámkách k Milánské výzvě). že

Se srdečným pozdravem
Ladislav Hejdánek